

УДК 378.14.015.62

Кальнік О.П.

Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка

ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДО МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Анотація. Розглядаються різні підходи до визначення рівня готовності майбутніх фахівців до міжкультурної комунікації. Міжкультурна комунікація розуміється як процес вербального і невербального спілкування між носіями різних мов і культур. Аналізується вітчизняний і зарубіжний досвід, зокрема критерії і методи оцінювання рівня готовності до міжкультурної комунікації. Констатується, що єдиного підходу до вирішення цього питання не існує. Наголошується на необхідності поєднання найкращого з існуючих підходів з урахуванням специфіки конкретної навчальної дисципліни.

Ключові слова: міжкультурна комунікація, міжкультурна компетентність, оцінювання, готовність, методи.

Kalnik O.P.

Poltava National Technical Yuri Kondratyuk University

ASSESSMENT OF THE LEVEL OF READINESS FOR INTERCULTURAL COMMUNICATION OF SPECIALISTS IN TRAINING

Summary. The author considers different approaches to determining the readiness of specialists in training for intercultural communication. Intercultural communication is understood as the process of verbal and non-verbal communication between bearers of different cultures and languages. The analysis of domestic and foreign experience in the usage of criteria and methods for assessing the level of readiness for intercultural communication has been carried out. The author comes to conclusion that there is no single approach to the solution of this issue. He emphasizes the need to combine the best of the existing approaches with the peculiarities of the specific discipline.

Keywords: intercultural communication, intercultural competence, assessment, readiness, methods.

Постановка проблеми. Останнім часом викладання іноземної мови у ВЗО набуває відчутного культурологічного змісту. Це пов'язано з тим, що на сучасному ринку праці існує об'єктивна потреба у фахівцях, які володіють навичками ефективною міжкультурною комунікації. Так, у дослідженнях *Future Work Skills 2020* [13], «Стратегічне значення міжкультурної компетентності для керівників проєктів у XXI столітті» [12], виконаних на замовлення провідних компаній світу, наголошується на необхідності ретельної підготовки фахівців до міжкультурної співпраці. Відзначається, що в групах, які складаються із співробітників – представників різних культур, часто виникають міжкультурні непорозуміння, але за умови вмілого менеджменту та ефективної комунікації саме розбіжності створюють різницю потенціалів та сприяють прояву нестандартних підходів, креативному мисленню, що призводить до так званого ефекту синергії та забезпечує ефективність роботи. На думку до-

слідників, базова підготовка, яка охоплює лише дозволи та заборони, притаманні певній культурі, в реальних умовах міжкультурного співробітництва не спрацьовує. На меті – розвиток міжкультурної чутливості (*Intercultural Sensitivity*), тобто опанування такого рівня міжкультурної компетентності, що дійсно призведе до ефективної співпраці [2]. Відзначається, що майбутній фахівець нового типу, який володіє іноземною мовою, має здійснювати професійну діяльність на міжнародному рівні, пристосовуватись до нового засобу спілкування, пізнавати іншу культуру та осмислювати власні етнокультурні першоджерела, швидко адаптуючись у полікультурному просторі та виявляючи толерантне ставлення до чужої мови та культури [10].

У зв'язку з цим особливого значення набуває питання формування готовності майбутніх спеціалістів до міжкультурної комунікації, що безпосередньо формується у процесі навчання іноземній мові у ВЗО, а також у ході спеціалізованих

курсів, таких як країнознавство, лінгвокраїнознавство тощо. Відповідно, актуальною і важливою є проблема оцінювання рівня готовності до міжкультурної комунікації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Комплексність, теоретичне і практичне значення проблеми професійної міжкультурної комунікації визначили інтенсивність її дослідження в педагогіці. Так, у працях вітчизняних і зарубіжних дослідників знайшли відображення такі аспекти цієї проблеми: концепція діалогу культур у навчанні іноземним мовам, основ міжкультурної та іншомовної комунікації (В. Библер, Е. Верещагін, Г. Єлізарова, В. Костомаров, А. Літвінов, Е. Пасов, О. Троїцька, Е. Шубин); формування комунікативної компетентності (М. Байрам, С. Зенкевич, Л. Мітіна, Ю. Пасов, М. Пейдж, Л. Романишина, З. Підручна та ін.); формування окремих аспектів професійної іншомовної компетентності (Л. Апатова, В. Баркасі, О. Волченко, Н. Гез, А. Гордеева, В. Калінін, Б. Ліхобабін, С. Ніколаєва, О. Овчарук, О. Пінська, Є. Рослякова, В. Ріверс, В. Редько, В. Кейблз, Ф. Вінгард та ін.); міжкультурна комунікативна компетенція студентів в процесі професійної підготовки (І. Бахов, О. Зеліковська, О. Кричківська, А. Приходько, Н. Сарновська, О. Юдіна); дослідження рівнів готовності до професійної діяльності (А. Алексюк, В. Борисов, К. Дурай-Новакова, А. Капська, В. Рибалка та ін.).

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на широкий і багатоплановий характер досліджень, присвячених професійній міжкультурній комунікації, багато аспектів цієї складної проблеми залишаються поки що нез'ясованими. Одним них є оцінювання рівня готовності майбутніх фахівців до міжкультурної комунікації. Як відзначає Майкл Пейдж, «...Дивно, як мало написано про інструменти [оцінювання] як складової міжкультурного навчання» [14]. Зокрема, недостатньо уваги приділяється таким важливим елементам оцінювання як критерії і методи.

Метою статті є аналіз вітчизняного і зарубіжного досвіду щодо критеріїв і методів оцінювання рівня готовності до міжкультурної комунікації майбутніх фахівців – студентів ВЗО.

Виклад основного матеріалу. У сучасних педагогічних дослідженнях міжкультурна комунікація розуміється насамперед як процес вербального і невербального спілкування між комунікантами, носіями різних культур і мов [8]. Іншими словами, *міжкультурна комунікація* – це взаємодія представників різних національних культур, які усвідомлюють лінгвокультурні феномени, що не належать їхній етнокультурі, як чужі, адже мовці спираються на різні (часом діаметрально протилежні) мовні картини світу, оперують різними комунікативними навичками, лінгвокультурними стереотипами. Міжкультурна комунікація характеризується особливостями національного характеру комунікантів, специфікою їхнього емоційного складу, культурно-специфічними особливостями мислення тощо [7].

Поняття «готовність» загалом трактується як стан чи властивість людини, що може і бажає виконати що-небудь; стан, за якого все зроблено, готове для чого-небудь. Більшість авторів розглядають її як певний психічний стан [6].

У педагогічній літературі поняття готовність (внутрішня властивість особи) розглядається як високий рівень розвитку мотиваційних, пізнавальних і вольових процесів, який забезпечує успіх майбутньої діяльності; це адекватна установка, мотивація і мобілізація психологічних ресурсів для майбутньої діяльності [1].

Готовність особи реалізувати себе в умовах міжкультурної комунікації називають міжкультурною компетентністю. За визначенням О.В. Сніговської, міжкультурна компетентність – це інтегративна професійно-особистісна якість, що синтезує сукупність лінгвістичних, соціокультурних, професійних, культурологічних знань, умінь вербальної, невербальної і паравербальної комунікації, загальнокультурних та культурно-специфічних умінь, орієнтації (лінгвокраїнознавчої, пізнавальної, лінгвістичної, предметної, поведінкової орієнтації) на комунікацію, на змістовно-смысловій основі продуктивної реалізації функціоналу Діалогу Культур як освітнього мета-принципу [7].

Необхідною умовою визначення рівня сформованості міжкультурної компетентності є опрацювання, обґрунтування і впровадження в дидактичний процес критеріїв її оцінювання. У педагогічній літературі пропонується декілька підходів до вирішення цієї проблеми. Так, у роботі А.Ю. Куркіної [5] проаналізовано такі критерії визначення рівня сформованості міжкультурної компетентності у рецептивному аспекті: знання (цінності, менталітет, традиції, життєві стандарти, історія, географія, регіональна і соціальна відмінність країн), особистісні якості (толерантність, емпатія, доброзичливість, критичне мислення, готовність уникати жорстких оціночних характеристик) та уміння (розуміння інокультурного навантаження деяких імен дат тощо; розуміння інокультурного навантаження коротких текстів з виділенням у них окремих знайомих назв тощо).

Асоціація американських коледжів і університетів (AAC & U) розробила власні критерії оцінювання рівня сформованості міжкультурної компетентності. Критерії побудовані на основі шести ключових конструктивів («відкритість», «зацікавленість», «культурна самосвідомість», «культурний світогляд», «вербальна і невербальна комунікація», «емпатія»). Загалом описано чотири рівні сформованості міжкультурної компетентності [11].

Ще один підхід запропоновано у роботі О.В. Сніговської [7]. Критеріями оцінювання міжкультурної компетентності є гносеологічно-оцінний критерій із показниками: сформованість і характер засвоєння професійно-орієнтованих, лінгвокультурологічних знань; праксеологічно-орієнтовальний критерій із показниками: сформованість професійно-орієнтованих, перцептивно-інтерактивних умінь і вмінь самопрезентації для здійснення професійної діяльності; аксіологічно-проективний критерій із показниками: сформованість етнічної ідентичності, концептуального мислення, рівень емпатії і терпимості, швидкості адаптації до нового середовища, адекватності самооцінки, вираженості соціальної спрямованості, здатності встановлювати нові міжкультурні контакти, а також наявність міжкультурної чутливості, етнічної толерантності та конгруентності.

Отже, в залежності від мети, завдань і змісту конкретної навчальної дисципліни викладачі можуть використовувати один з цих підходів.

Іншою необхідною умовою визначення рівня готовності до міжкультурної комунікації є наявність відповідних методів оцінювання. Детальний аналіз «традиційних» методів оцінювання навчальних досягнень студентів (заліки та іспити в усній формі, письмові контрольні роботи тощо), що застосовуються у вітчизняних ВЗО, було здійснено в наших роботах [3; 4]. Аналіз показав, що поряд з позитивними особливостями (можливість отримання даних про когнітивний розвиток студента, рівень його проблемного мислення тощо) «традиційним» методам властиві істотні недоліки, зокрема суб'єктивізм і пов'язана з ним упередженість оцінок викладачів; відсутність науково обґрунтованих якісних критеріїв оцінювання індивідуальних навчальних досягнень студентів; орієнтація на репродуктивний тип навчальної діяльності; недостатнє використання навчального, розвивального і виховного потенціалу контролю тощо.

Використання тестів дозволяє істотно підвищити об'єктивність і надійність оцінювання, але це досягається зокрема за рахунок обмеження кількості правильних відповідей (насамперед у тестових завданнях закритого типу). У той же час, для визначення рівня готовності до міжкультурної комунікації досить часто буває необхідно застосовувати завдання, які дозволяють оцінити не тільки правильність одержаної відповіді, але й способи рішення, логіку міркувань, обґрунтованість думок і багату інших навчальних умінь, що неможливо оцінити за допомогою тестових завдань закритого типу. Тому тести можуть застосовуватися лише у окремих випадках, насамперед з метою перевірки знання матеріалу «аксіоматичного» характеру (власні назви, реалії тощо).

Аналіз досвіду оцінювання міжкультурної компетентності у ВЗО США свідчить, що найбільш розповсюдженими методами є інтерв'ю (89%), курсова робота чи презентація (79%), спостереження (68%), портфоліо (56%), суб'єктивна оцінка викладачем (56%), вхідне і вихідне тестування (56%), анкетування на самооцінку, розроблене навчальним закладом самостійно або адаптоване (33%), комерційне анкетування на самооцінку (22%) [9]. Як бачимо, найбільш поширеними є прямі методи, коли отримання даних про рівень готовності до міжкультурної комунікації індивіда відбувається не з заповнених ним вимірювальних матеріалів, а з його поведінки: наприклад, реплік в ході групової дискусії, відповідної реакції на питання інтерв'ю тощо.

Інтерв'ю, найпопулярніший метод оцінювання міжкультурної компетентності, являє собою особисту бесіду викладача і студента. Від усного опитування інтерв'ю відрізняється тим, що викладач задає студенту передусім питання не за змістом пройденого матеріалу, а цікавиться його думкою з проблем міжкультурної взаємодії і поведінкою в ситуаціях уявного експерименту, який спонукає студента до здійснення самоаналізу і самооцінки. Питання можуть бути як загального змісту («Які вміння, з Вашої точки зору, важливі для успішного міжкультурного спілкування? Якою мірою Ви розвинули дані

вміння? Чому / чому ні? Як Ви використовуєте ці вміння у Вашому житті і роботі? Чи хочете Ви чимось доповнити Вашу відповідь?») так і такими, що вимагають від студента більшої конкретики і особистого досвіду міжкультурної взаємодії, наприклад: «Коли Ви стикаєтеся з культурними відмінностями, яка Ваша перша реакція? Як Ви вважаєте, важливіше звертати увагу на культурні подібності чи культурні відмінності?». Основними недоліками цього методу фахівці називають значні витрати часу на проведення інтерв'ю та проблеми із забезпеченням об'єктивності оцінювання [9].

Деякою мірою вирішити проблему часу і об'єктивності оцінювання дозволяє інший метод – анкетування. За підрахунками Майкла Пейджа [14] існує 35 так званих опитувальників самооцінки, які були розроблені протягом останніх 30 років і використовуються організаціями та інститутами для оцінювання рівня готовності до міжкультурної комунікації. Вони являють собою традиційні опитувальники, в яких респонденти вказують своє ставлення до запропонованого твердження або пари тверджень. Результати оцінюються за допомогою підрахунку балів за кожну відповідь, що дозволяє одразу ж оцінити рівень готовності до міжкультурної комунікації респондента. Разом з тим, суттєвим недоліком цього методу є досить висока вірогідність розходження між самооцінкою студентом власного рівня готовності до міжкультурної комунікації і його реального рівня готовності.

Ще одним методом, що дозволяє ефективно оцінити рівень готовності до міжкультурної комунікації є метод проектів. Такими проектами можуть бути:

- текстові проекти, які спонукають студентів до використання автентичних іншомовних текстів на спеціальні теми для дослідницької роботи, проведення обстежень, створення рекламної продукції чи технічних плакатів і таке інше;
- проекти кореспондентського характеру, які включають листування, обмін електронними повідомленнями між студентами і потенційними роботодавцями, або між студентськими групами з різних університетів;
- проекти-зустрічі, які надають можливість студентам контактувати з носіями мови, що можуть поділитися своїм досвідом роботи у професійній сфері (наприклад, міжкультурні непорозуміння у професійному середовищі, професійний кодекс поведінки в іншомовних країнах тощо) [15].

Виконання проектів дає можливість не тільки виявити і оцінити рівень готовності до міжкультурної комунікації, а й сприяє формуванню професійної компетентності студентів, активізації їх пізнавальної діяльності, інтелектуальному розвитку, забезпечує можливість творчої діяльності студентів. Звичайно, цей метод не позбавлений недоліків, як і будь-який інший метод контролю. Так, у порівнянні з тестами, оцінка за допомогою методу проектів є більш суб'єктивною. Іншим недоліком є необхідність великої кількості часу на розробку критеріїв оцінювання і власне на сам процес оцінювання. Але переваги цього методу роблять його, на наш погляд, одним з найбільш ефективних методів оцінювання рівня готовності до міжкультурної комунікації.

Висновки і пропозиції. Аналіз вітчизняного і зарубіжного досвіду щодо критеріїв і методів оцінювання рівня готовності до міжкультурної комунікації свідчить, що єдиного підходу до вирішення цього питання не існує. В залежності від таких факторів як мета, завдання і зміст конкретної навчальної дисципліни, особливості методики її викладання, час, відведений на її вивчення, рівень

підготовленості студентів, рівень матеріальної оснащеності, наявність обладнання, технічних засобів тощо, викладачі вітчизняних ЗВО можуть використовувати один з підходів, проаналізованих у даній статті. Також необхідно раціонально поєднувати різні методи оцінювання рівня готовності до міжкультурної комунікації, оскільки усі вони мають як переваги, так і недоліки.

Список літератури:

1. Акмеологический словарь / под ред. А.А. Деркача. Москва : РАГС, 2004. 160 с.
2. Зеліковська О. Формування міжкультурної компетентності студентів ІТ-спеціальностей: сучасний вимір. *Науковий вісник Інституту професійно-технічної освіти НАПН України*. 2018. № 15. С. 129–135.
3. Кальнік О.П. Педагогічні умови організації контролю навчальних досягнень з гуманітарних дисциплін у фаховій підготовці курсантів вищих військових навчальних закладів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Ін-т пед. освіти і освіти дорослих АПН України. Київ, 2009. 20 с.
4. Кальнік О.П. Традиційні та інноваційні методи контролю навчальних досягнень із гуманітарних дисциплін. *Педагогічні науки : Збірник наукових праць*. Полтава : ПНПУ ім. В.Г. Короленка, 2013. Випуск 3(59). С. 74–79.
5. Куркина А.Ю. Методика формирования межкультурной компетенции при обучении пониманию инокультурного дискурса современной прессы (немецкий язык) : дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Москва, 2015. 217 с.
6. Линенко А.Ф. Теория и практика формирования готовности студентов педагогических вузов к профессиональной деятельности : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.04. Київ, 1996. 403 с.
7. Сніговська О.В. Формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців з міжнародних відносин в освітньому середовищі класичного університету : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Умань, 2014. 22 с.
8. Халеева И.И. Основы теории обучения пониманию иноязычной речи (подготовка переводчика). Москва : Высш. шк., 1989. 236 с.
9. Черняк Н.В. Трудности оценки межкультурной компетенции учащихся посредством прямых методов. *Вестник Воронежского государственного университета. Серия: Лингвистика и межкультурная коммуникация*. 2014. С. 129–132.
10. Юдіна О.В. Система вправ для навчання майбутніх менеджерів міжкультурного спілкування німецькою мовою. *Іноземні мови*. 2009. № 2. С. 35–39.
11. Association of American Colleges & Universities. Intercultural Knowledge and Competence VALUE Rubric. URL: <http://secure.aacu.org/imis/ItemDetail?iProductCode=E-VRINTERCULT> (дата звернення: 07.04.2019).
12. Brünnemann Karin. The Strategic Importance of Intercultural Competency for Project Managers in the 21st Century. URL: https://ecitydoc.com/download/the-strategic-importance-of-intercultural-competency-for-project_pdf (дата звернення: 07.04.2019).
13. Clementini Massimo. Future Work Skills 2020. IFTF, 2011. URL: <http://www.iftf.org/futureworkskills> (дата звернення: 07.04.2019).
14. Paige R.M. Instrumentation in Intercultural Training / Landis D., Bennett J.M., Bennett M.J. (Eds.). *Handbook of Intercultural Training*. Thousand Oaks, CA : Sage Publications, 2004. P. 85–128.
15. Legutke M., Howard T. Process and experience in the language classroom. London : Longman, 1991. 332 p.